

H. Gyürky Katalin

AZ ÜVEG HASZNÁLATA A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON A RÉGÉSZETI LELETEK FÉNYÉBEN

A középkor régészeti leletanyagából az üveg feldolgozása és publikálása hosszú időn keresztül háttérbe szorult nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is. Az anyag sérülékenysége miatt a feltárásoknál csak egyes - vastagabb részletek kerülnek elő, és a törésfelületek oxidációja miatt a részek ritkán illeszkednek egymáshoz. A tökéletesnek mondható kiegészítőanyagot még nem találták meg. Egy másik akadály az analógiák hiányában keresendő, mivel az ásatásoknál tömegével kerültek elő az eddig ismeretlen formák, a mindennapi használatra szánt típusok. Az egyházi kincstárakban, vagy főúri gyűjteményekben őrzött példányok ezekhez nem szolgáltatott analógiákat, lévén azok egyedi, vagy kis példányszámban előállított luxus üvegek, emezek pedig kereskedelmi árucikkek.

Az utóbbi években öröndetesen megtört a jég és megindult a publikálás folyamata. Magam is a Budapesti Történeti Múzeum 940 darabból álló középkori üveggyűjteményének katalógusát készítettem el. Ez a munka és néhány ásatási publikáció szolgáltatja az alapot ahhoz az országos áttekintéshez, amelyet az üveg kereskedelméről és a meginduló hazai gyártásról elő adni kívánok a középkori Magyarország XII.-XVI. századig terjedő időszakából.

A munkát lassító, olykor akadályozó restaurálási folyamatot megkerülve csak saját felméréseimre és rajzaimra támaszkodtam, és kutatásom eredményeit is csak ezek segítségével tudom bemutatni. Kutatásaim elsősorban a régészeti leletanyag formakincsére terjedtek ki, mivel erre volt elsősorban szükség. Az üveg magyarországi gyártására vonatkozó forrásanyagot, amely azonban csak a XVI. századtól veszi kezdetét -, már a század elején összegyűjtötték,¹ a század 30-as éveiben pedig a publikált források és a múzeumban őrzött emléktárgyak segítségével megírták a magyarországi üvegipar történetét.²

A régészeti anyag összegyűjtésében magam is csak a kezdő lépéseket tettem meg, és későbbi időre tartom fenn az anyag kémiai és fizikai tulajdonságainak vizsgálatát.

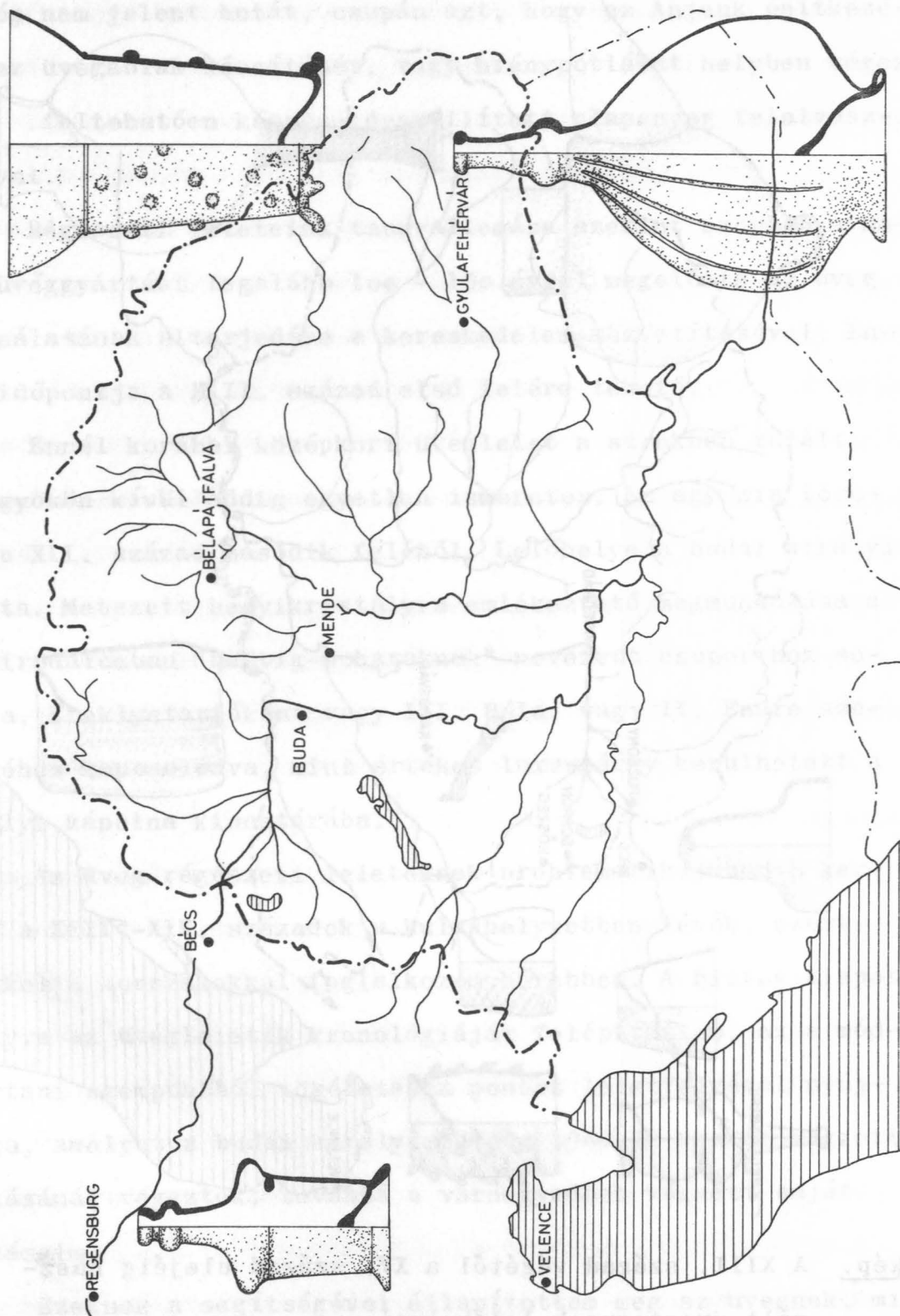
Magyarországon az üveggyártás a XIV. század közepén indult meg. Mindössze két oklevél utal erre:

1. A turóci megyegyűlés 1360-ban engedélyt adott egy bizonyos Péter Glasernek huta alapítására Körmöcbánya mellett,³

2. 1551-ben egy teplicei /Szkleno/ huta adásvételi szerződésében a huta kétszázéves fennállását említették.⁴

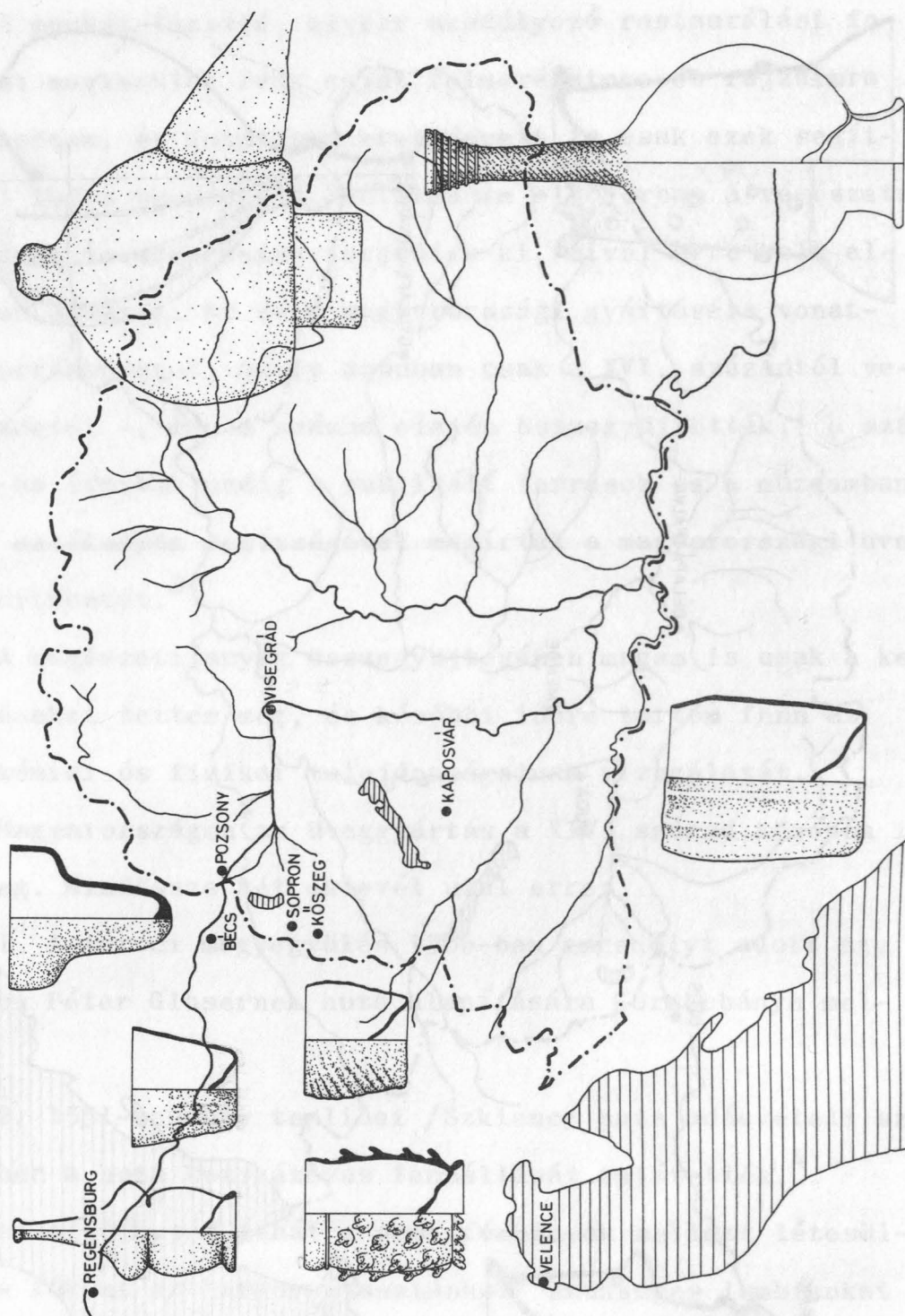
Az első huták tehát a nemesfémhányák mellett létesültek, és főként az "aranyválasztáshoz" szükséges lombikokat gyártották.

Az üveggyártás kezdeti korszakát egy régészeti lelet is jelzi: a budai királyi palotának egy XIV. századi lelőhelyéről előkerült cserépedény töredék, belső felületén alvadék üveggel.⁵

1.kép. XIII. századi üveglelőhelyek

Abb.1. Glasfundorte aus dem XIII.Jh.

2.kép. A XIII. század végétől a XV. század elejéig használt üvegtípusok lelőhelyei.

Abb.2. Fundorte der vom späten XIII. Jh. bis zum frühen XV. Jh. gebrauchten Glastypeen

Ez még nem jelent hutát, csupán azt, hogy az Anjouk építkezéseihez üveglak készítését, vagy hiánypótlását helyben végezték, feltehetően készen ideszállított alapanyag felolvasztásával.

Régészeti leleteink tanuvallomása szerint azonban a hazai üveggyártást legalább 100 - 150 évvel megelőzte az üveg használatának elterjedése a kereskedelem közvetítésével. Ennek időpontja a XIII. század első felére tehető.

Ennél korábbi középkori üveglelet a sírokban talált gyöngyökön kívül eddig egyetlen ismeretes. Ez egy kis töredék a XII. század második feléből. Leleghelye a budai királyi palota. Metszett hegyikristályra emlékeztető megmunkálása a szakirodalomban "Hedvig-poharaknak" nevezett csoporthoz sorolja. Erekljetartóként vagy III. Béla, vagy II. Endre személyéhez kapcsolódva, mint értékes luxustárgy kerülhetett a királyi kápolna kincstárába.⁶

Az üveg régészeti leleteknek problematikájában a kezdet, a XIII.-XIV. századok a kulcshelyzetben lévők, ezért ezekkel a korszakokkal foglalkozom bővebben. A biztos alapot, amelyre az üvegleletek kronológiáját felépítettem, az a módszertani szempontból tökéletesen pontos leletfelvétel nyújtotta, amelyet a budai királyi palota 1948-52 között végzett ásatásánál végeztek, továbbá a várnegyedben végzett saját ásatásaim.

Ezeknek a segítségével állapítottam meg az üvegnek, mint kereskedelmi árunak beáramlását a polgári településre már a XIII. század közepe előtt.⁸ Az időpont arra figyelmeztet, hogy

összefüggést keressünk a velencei kereskedők első útjaival, akik II. Endrének és a velencei Signoriának 1217-ben megkötött egyezménye nyomán kezdtek Magyarországgal kereskedni.⁹

A XIII. századi leletanyagban kizárólag "levantei" árut találunk. Az előforduló típusok görög és dél-itáliai mesterek köréből kerülhettek ki. A leletek meghatározásában Gladys Davidson amerikai régésznő korinthusi ásatásai döntő módon segítettek. Ő egy XII. századi hutát és annak teljes formakészletét tárta fel.¹⁰ Ez a levantei áru velencei közvetítéssel került Magyarországra. Ezeket a formákat gyártó műhely, vagy műhelyek a XIII. század végéig szállították termékeiket, méghozzá olyan mennyiségben, hogy Budán az egyik legjellegzetesebb típusból, a "golyvás" palackból a polgárváros területén több mint 200 példány került felszínre. Budán kívül "görög" típusú üvegleletek kerültek elő: Gyulafehérvárott, Bélapátfalván és Mende-Leányvárott /Pest vm., Cegléd környéke./¹¹

Jellemző díszítés például az edény oldalára szabálytalanul csurgatott, elütőszínű üvegmassza is. A cseppes poharak ebben az időszakban még plumpak, lapos, gömbölyű cseppekkel. Az üvegek erősen oxidált állapotban kerülnek elő, ezért eredeti színük ritkán látható meg, ha mégis, akkor azt tapasztaljuk, hogy nem színtelenek, hanem halvány kék-, zöld-, lila- vagy füstszínűk van.

Az üveg, mint áru sem a XIII. században, sem később nem igen fordul elő vámtételként, vagy más árujegyzékben. A tárgyak mégis itt vannak. Az írásos emlék hiányát azzal magyarázom, hogy az üveg csak mint adalékanyag foglalt helyet egy-egy ke-

reskedőkaraván rakományában a biztosabb jövedelmet jelentő árufélék: textíliák, fűszerek stb. mellett. Feltehetően bi-
zományba vették át a műhelyektől. A velencei oklevéltár anyagának újabban publikált regestái¹² eleven képet rajzolnak elénk ennek a nagyon népszerű és meglehetősen gyakorisággal üzött kézműiparnak kereskedelmi oldaláról.

Már a XIII. század közepe előtt jelentkezik egy típus: a "kettős konikus palack", amelynek népszerűsége az egész középkoron keresztül semmi mással össze nem hasonlítható.

A "görög" típusú üvegek importja a XIII. század végén megszűnt /1280-90?/. Típusai teljesen eltűntek, vagy nagy átalakuláson mentek keresztül. A velük egyidőben előforduló "kettős-konikus" palack ezzel szemben nem tűnt el, mint típus, sőt, az egész középkoron keresztül igen népszerű és nagyon gyakori úgyszólván "kommersz" üveg. Egyelőre - a helyes megoldást nem ismerve - elfogadjuk az irodalomban népszerűségnek örvendő megállapítást, hogy ez a palackforma németországi eredetű. Ez esetben bécsi, vagy regensburgi kereskedők terjesztették el,¹³ vagy azok a telepések, akik a magyarországi városok alapításában közreműködtek. A kettős-konikus palackok korai példányainál előforduló "golyva" miatt azonban felmerül a lehetőség, hogy a németországi és a görög import kereszteződésekképpen már a XIII. században elkezdődött volna Magyarország területén is egy kezdeti üveggyártás, amely a kétirányú import formáit némileg egyesítette volna magában. Ennek a feltevésnek bizonyítékeként néhány leletet tartunk számon, golyvás palack nyaktöredékeket, amelyek kifejezetten

káliüvegből készültek, azaz erdei fa hamujának felhasználásával.

A ma még nem bizonyítható feltevésnek egy másik következménye lenne az, hogy még a későközépkori leletanyagban is előfordul néhány olyan forma, amely bizánci örökség és amely nem terjedt el egész Európa területén, nálunk ellenben évszázadokon keresztül fennmaradt. Egy mécseről van szó, amelynek későközépkori példánya az üveg anyagát tekintve is hazai készítménynek számítható.

A "kettős-konikus" palack egyébként megújult formában jelentkezett leletanyagunkban a XIII-XIV. század fordulóján és anyagát tekintve semmiben sem különbözött attól az üvegárutól, amelyet már "velenceinek" mondunk.

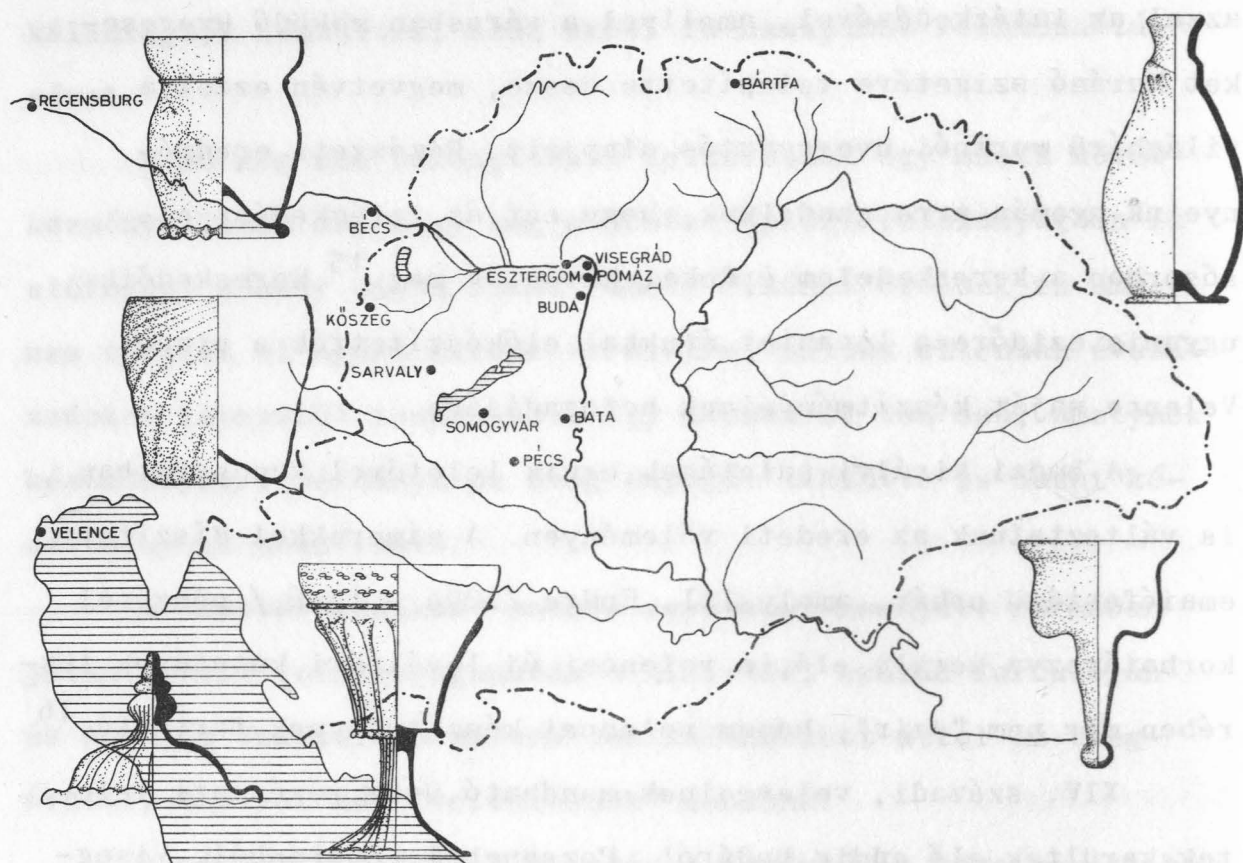
A változás a XIII-XIV. század fordulóján következett be. A formákon és az anyag minőségén egyaránt lemérhető. Ez időtől kezdve jelenik meg ugyanis leletanyagunkban a teljes átlátszó, szintelen és nagyon vékony "kristályüveg", amely évszázadok múltán a földből előkerülve csak törött, de nem romlott. E jóminőségű anyagból finom, filigrán poharak, decens szűknyakú palackok készültek. A felületeket gyakorta finom-, csak a fény és árnyék hatására előtűnő ún. "optikai" díszítés borítja, amelyet formában hoztak létre. Vékony üvegfonál szegélyezi az edényeket, vagy párhuzamos fonáldíszítés borítja. A cseppe pohárkák vékony falán gótikusan kihúzott, hegyes cseppecskék helyezkednek el. Ezt a díszítést a görög mesterektől tanulták ugyan, de továbbfejlesztették.¹⁴ Önkéntelenül összefüggésbe hozzuk a változást a velencei Signoriának

azzal az intézkedésével, amellyel a városban működő üvegeseket Muránó szigetére telepítette össze, megvetvén ezzel a világhírű muránói üveggyártás alapjait. Régészeti eredményeink nyomán arra gondolunk, hogy ezt az intézkedést elsősorban a kereskedelem érdekei kívánták meg.¹⁵ Kereskedőik ugyanis ezidőre a levantei árukkal előkészítették a piacot Velence saját készítményeinek befogadására.

A budai királyi palotának egyik leletével kapcsolatban is változtatunk az eredeti véleményen. A címerekkel díszített emaiéfestésű pohár, amely III. Endre /1290 - 1306 / pénzével korhatározva került elő, a velencei új levéltári kutatások tükrében már nem "szir", hanem velencei készítménynek tartható.¹⁶

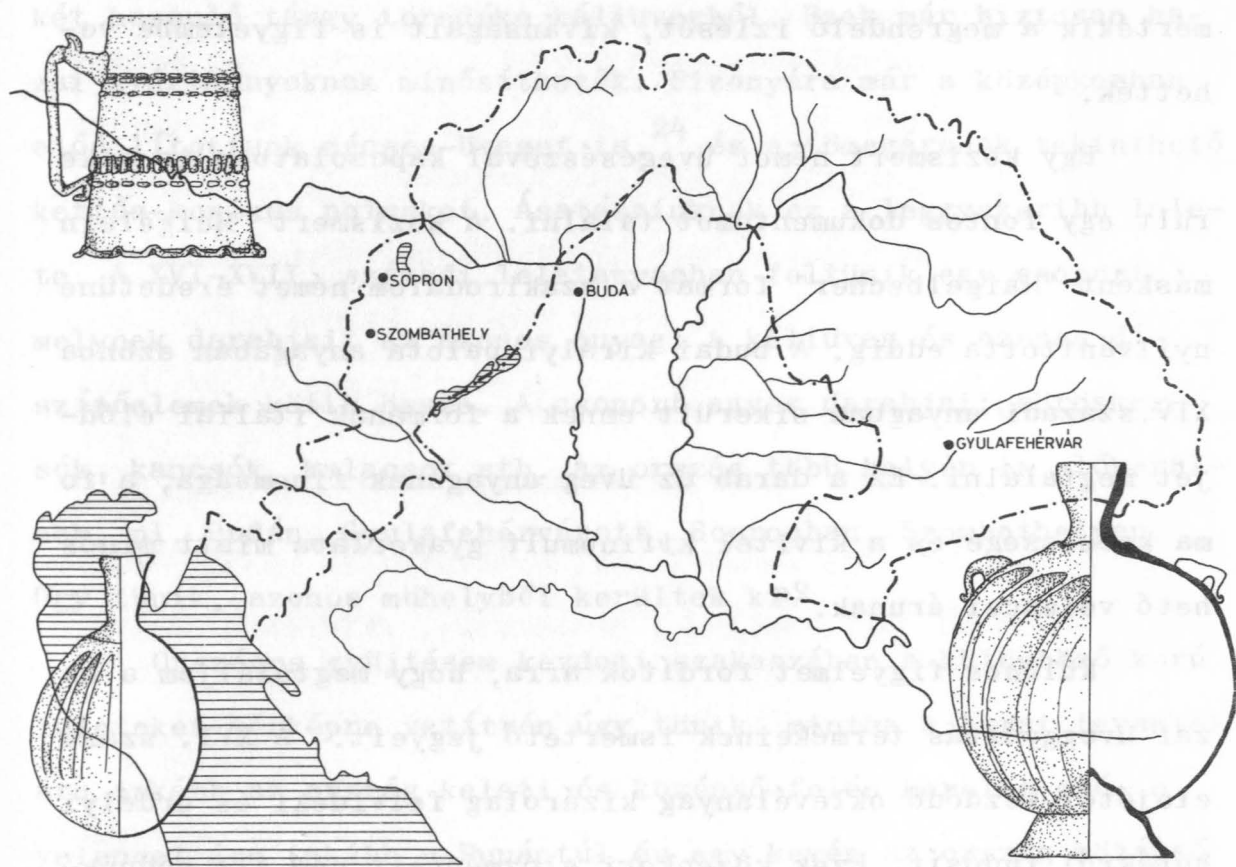
XIV. századi, velenceinek mondható üveg régészeti leletek kerültek elő eddig Budáról, Pozsonyból, Sopronból, Visegrádrról, Kőszegről, Muhiról, Kaposszentjakabrról.¹⁷ Az üvegek "velencei" eredetét a nemzetközi anyaggal való összehasonlítás alapján mondjuk, illetőleg a velencei üveggyártás kutatásának újabb eredményeire alapozzuk.¹⁸

Az üvegtípusok kronológikus sorrendjében még vannak hiányosságok, például nincsen jól datált anyag a XV. század első feléből. Annál inkább a század végéről, illetőleg a XVI. század elejéről. A velencei renaissance üvegek csakúgy, mint a népszerű német típusok jellegzetes formái és díszítései nehézség nélkül felismerhetők, sőt, számos analógiát is lehet rájuk találni. Kutatásaimnak mégis volt eredménye, ugyanis sikerült kicsiny töredékekből új típusokat rekonstruálni.¹⁹

3.kép. Németországi-, velencei- és hazai üveghuták készítményeinek lelőhelyei. XV. sz. mf. - XVI.sz. e.f.

Abb.3. Fundorte der Produkte von Glashütten aus Deutschland, Venedig und Ungarn, 2. Hälfte des XV. Jh. bis 1. Hälfte des XVI. Jh.

4.kép. Néhány üvegforma hazai hutákból a XVI-XVII. századból.

Abb.4. Einige Glasformen inländischer Glashütten aus dem XVI. Jh. und XVII. Jh.

Egy velencei, plasztikus hálóval díszített fedeles poh
esetében az üveg zöld színe és az aranyozása különbözött kül
földi analógiáitól, ebből arra következtettem, hogy bizonyos
mértékig a megrendelő ízlését, kívánságait is figyelembe ve
hették.

Egy közismert német üvegcsészével kapcsolatban is sike
rült egy fontos dokumentumot találni. A közismert "Maigelein
másként "Maigelbecher" formát a szakirodalom német eredetűne
nyilvánította eddig. A budai királyi palota anyagában azonba
XIV.századi anyagban sikerült ennek a formának itáliai előd
jét megtalálni. Ez a darab az üveg anyagának finomsága, a fo
ma kecsessége és a kivitel kifinomult gyakorlata miatt minős
hető velencei árunak.²⁰

Különös figyelmet fordítok arra, hogy megtaláljam a ha
zai üveggyártás termékeinek ismertető jegyeit. A XVI. száza
elejétől kezdődő oklevélanyag kizárólag felvidéki és erdélyi
hutákról tudósít. Ezek középkori előzményeit nem áll módunk
ban feltárni. Nem lehet teljesen kizárni huták létezését a
mai Magyarország területén lévő erdőségekben sem, mivel a kü
lönböző országrészekben előkerülő üvegletek helyi sajátos
ságot mutatnak. Például a pécsi, városi ásatások leletei,²¹
vagy a diósgyőri leletek.²² Elsősorban olyan leletekkel kap
csolatban merül fel a hazai készítés gyanúja, amelyek a jel
legzetesen velencei, vagy német formáktól eltérnek, vagy azo
kat más minőségű anyagból utánozzák, vagy a kivitelezésük eset
lenebb. A XVI-XVII. századi huták gyártmányjegyzékeiben első
helyen állanak a desztillációs üvegek. Buda polgárvárosából

1375-1427 közé tehető időből van egy alembicum leletünk, amely nátronüvegből készült.²³ Ennek hazai gyártása ugyan éppen ezért kérdéses. Ezzel szemben ugyanarról a lelőhelyről előkerült még két hasonló tárgy töredéke káliüvegből. Ezek már biztosan hazai gyártmányoknak minősíthetők. Bizonyára már a középkorban előállítottunk mécses-üveget is,²⁴ és a tömegárunak tekinthető kettős-konikus palackot. Ásatásainknak ez a leggyakoribb lelete. A XVI-XVII. századi leletanyagban feltűnik egy csoport, melynek darabjait az azonos anyag: a káliüveg és azonos díszítőelemek kötik össze. A csoport egyes darabjai: söröskorsók, kancsók, kulacsok stb. az ország több helyén is előkerülnek, pl. Budán, Gyulafehérvárott, Sopronban, Szombathelyen. Ugy tűnik, azonos műhelyből kerültek ki.

Országos gyűjtésem kezdeti szakaszában a különböző korú leleteket térképre vetítvén úgy tűnik, mintha a korai levantei áru inkább az ország keleti és középső felén kerülne elő, a velencei áru inkább a Dunántúl és egy kevés az ország középső felén.

Ami az import irányát illeti, egyelőre Velencéé az elsőség, a XV. század második felétől kisebb mértékben a német üvegé. Ezzel szemben Csehország - bármily közel volt, üveget nem szállított Magyarországra. Hiányzanak ugyanis jellegzetes cseh típusok.

Az üveg kémiai és fizikai vizsgálata csak abban az esetben viheti előbbre kutatásunkat, ha a vizsgálat módszere választ tud adni a következő kérdésünkre: lehet-e egy-egy hutának saját "receptje", amely megkülönbözteti gyártmányait más hutákétól?

JEGYZETEK

- ¹ Takáts S., Gazdaságtörténeti Szemle /1900/ 478 -- U.a.
Századok /1907/ 630 -- 647.
- ² Sághelyi L., A magyar üvegesipar története. /Bp. 1938/
- ³ J.R. Vávra, Das Glas und die Jahrtausende. /Prag 1954/
172.
- ⁴ Takáts S., Gazdaságtörténeti Szemle /1900/
- ⁵ Gerevich L., A budai vár feltárása. /Bp. 1966/ 55.
- ⁶ Gyürky K., Egy XII. századi üveg ereklyetartó pohár a középkori budai királyi kápolna kincstárából. /Előkészületben/
- ⁷ Gerevich L., ArchÉrt 79 /1952/ 150 -- 171, Taf.XXXVI.
U.a. A budai vár feltárása. /Bp. 1966/
U.a. The Art of Buda and Pest in the Middle Ages. /Bp.1971/
I.Holl, Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda.
/Bp.1966/ K. Gyürky., ActaArchHung 23 /1971/ 199 -- 220.
U.a. ActaArchHung 26 /1974/ 420.
- ⁸ Gyürky K., A XIV. század üvegtípusai a budai régészeti leletanyagban /Előkészületben a BpR XXV. kötete számára/.
A tanulmány nemcsak a XIV., hanem a XIII. század üvegeit is részletesen tárgyalja.
- ⁹ Teke Zs., A velencei-magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII-XV. században /Bp. 1979/

- ¹⁰ G.R. Davidson, A medieval glass factory at Corinth.
AmJournArch 44 /1940/ 297 -- 324. U.a., JGlassStud 17
/1975/ 127 -- 141.
- ¹¹ Miklós Zs., Árpádkori földvár Mende-Leányváron.
ArchÉrt 108 /1981/ 233 -- 34. I. Valter, Die archäolo-
gische Erschließung der Zisterzienserklosters von Bélapát-
falva. ActaArchHung 33 /1981/ 179 -- 200.
Abb. 8/6. A gyulafehérvári darab publikálatlan, személyes
közlésen és magánfényképeken alapul.
- ¹² L. Zecchin regestái a velencei levéltár anyagának üvegre és
üvegesekre vonatkozó okleveleiről a "Revista della Stazione
Sperimentale del Vetro" 1973-79. évfolyamaiban, valamint a
"Vetro e Silicati" 1969, 1970 és 1972-es évfolyamaiban je-
lentek meg.
- ¹³ Régensburgi és bécsi kereskedők budai útjáról 1289-ben:
Knauz N., Mon.Eccl.Strig.II. /Strigonii 1882/ 252.
Ezeknek a kereskedőknek eredményes tevékenységét számos
lelet is bizonyítja már a XIII. századból. Egyelőre kerá-
miaáruik bizonyítottak. Nem lehet azonban teljesen kizár-
ni más áruajtakkal való kereskedésüket sem.
- ¹⁴ H. Gyürky K., A XIV. század üvegtípusai a budai régészeti
leletanyagban. BpRég 25 /előkészületben/ - 1280 "Moioli
cum pedibus de Romania, parvi de girlanda imperlati"
L. Zecchin., Cesendelli, Inghistère, Moioli. Vetro e Si-
licati 14 /1970/ 25 -- 28. A szövegben utalás történik ar-

- ra, hogy a cseppekkel díszített pohárkák /moiolli/ Görögországból /Romania/ származnak. A velencei cseppes pohárkák exportjának irányait a régészeti leletek jelzik, pl. a zürichi leletekről: J. Schneider, ZfSchwArch 37 /1980/ 217.
- 15 1271-ben történt az üvegipar kitelepítése Muránó szigetére: A. Gasparetto, Il vetro di Murano delle origini ad oggi /Venezia 1958/. U.a., Matrici e aspetti della vetraria veneziana e veneta medievale. JGlassStud 21/1979/ 76 -- 96.
- 16 A festett poharak velencei készítését már Gasparetto is elfogadta, miután L. Zecchin erre vonatkozóan meggyőző bizonyítékokat talált:
JGlassStud 11 /1969/ 39. és a RivStazSperVetro 3/1973/ 168. számaiban közölt oklevélanyagban.
- 17 Cseppes pohárka Visegrádról: Művészet I. Lajos korában /1342 - 1382/ kiállításkatalógus /Szerk.: Marosi Ernő/ /Székesfehérvár 1982/ 163. Kat.: 97.
Üvegletek Muhi-ról: Michnai A., CommArchHung 2 /1982/ 125.
Pozsonyból: V. Plachá - B. Nechvátal, PamArch 71 /1980/ 433 -- 460. A. Vallasek, PamPéce 26 /1986/ 244. Sopron: Holl I., Sopron középkori városfalai. ArchÉrt 94 /1967/ 163. Óbuda: Bertalan H., BpRég 19 /1959/ 261, Abb.23.
Bertalan H., BpRég 19 /1959/ 261, Abb.23. Kaposszentjakab: Nagy Emese ásatása. Engedelmével a közlése: K. Gyürky., ActaArchHung 23 /1971/ 215.
- 18 A. Gasparetto, Verre medieval aux Balkans. Recueil des travaux conference internationale 1974. /Belgrade 1975/ 148.

- U.a., JGlassStud 21 /1979/ 79 -- 96. D. Whitehouse, Annales du 8e Congress de l'Association Internationale /1979/ 165 -- 177.
- Az Itáliából importált üvegekről: C. Platt - R. Coleman - Smith, Excavations in Medieval Southampton. Vol 2. /Leicester 1975/ 204 -- 222.
- 19 Gyürky K., Communicationes Archaeologicae Hungariae /1982/ 159.
- 20 Gyürky K., A XIV. század üvegtípusai a budai régészeti leletanyagban. BpRég 25 /előkészületben/ III. tábla 3. kép
- 21 Kárpáti G., JanPannMúzÉvk 23 /1978/ 165 -- 192.
- 22 Ceglédyl Ilona ásatása. Diósgyőri Vármúzeum kiállított anyaga.
- 23 K. Gyürky., Forschungen auf dem Gebiete des mittelalterlichen Buda; ein unbekanntes Wohnhaus und der Ursprung eines Destillierkolbens. ActaArchHung Gerevich emlékkönyv II. /Előkészületben./
- 24 Gyürky K., CommArchHung /1982/ 159.
- 25 Ennek a csoportnak összetartozását csak nemrég ismertem fel. Együttes feldolgozásuk még nem készült el. Egyes darabok vannak belőle publikálva Budáról, pl. a sörös krigli: L. Gerevich, The Art of Buda and Pest in the Middle Ages. /Bp. 1971/ Taf. CXXXVIII. Abb. 376. Zolnay L., Bp. Rég. 24/4 /1974/ Kép: 93 -- 94. A kulacsról: Garády S., BpRég. 13 /1943/ 231 Kép.38/1.

Ezeket a darabokat, valamint a tanulmányban említett va-
lamennyi budai lelőhelyü üvegleletet összefoglalóan közli
az előkészületben lévő tudományos gyűjteményi katalógus:
H. Gyürky K., A Budapesti Történeti Múzeum középkori üveg-
leletei.

GEBRAUCH DES GLASES IM MITTELALTERLICHEN UNGARN

IM SPIEGEL DER ARCHÄOLOGISCHEN FUNDE

/ Zusammenfassung /

Wir haben von den mittelalterlichen gläsernen Fundmaterialen, die aus dem Gebiet des mittelalterlichen Ungarns bis 1983 publiziert wurden, Folgendes festgestellt.

Wir haben bis heute nur einen archäologischen Fund, der aus dem XII. Jahrhundert stammt. Es ist ein Glasfragment aus einem sogenannten "Hedwig-Bächers". Es wurde in Buda, bei dem königlichen Palast ausgegraben. Im XII. Jh. gab es noch keinen Glashandel. Im XIII. Jh. waren Glasgefäße aber schon in grosser Menge als Handelsware auch in den bürgerlichen Siedlungen, so zum Beispiel in Buda erschienen. Diese Glasware stammte aus byzantinischen Gebiet und hat seine nächsten Analogien in jenen Glaswaren des XII. Jhs, die in dem griechischen Korinthos ausgegraben wurden. Vom Ende des XIII. Jhs hat Murano seine Glasware produziert, welche durch seine Kaufleute auch im Gebiet des mittelalterlichen Ungarns verbreitet wurden.

Im XIII. Jh erscheint schon ein Glastyp: die doppelkonische Flasche, die gemäss unserer Meinung, vom Rheingebiet stammt. Vom Ende des Im Fundmaterial kann dieser zweiseitiger Import /Venedig und Rheingebiet/ besonders in zweiter Hälfte des XV. Jhs festgestellt werden.

Wir können unsere eigene ungarische Glasherstellung nur von der Mitte des XIV. Jhs urkundlich bestätigen. Das Aus-

wählen der in Ungarn hergestellten Glaswaren aus dem Fundma-
terial ist aber nur vom Ende des XV. Jhs möglich.

K. H. Gyürky